

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان

مصطفی قلیزاده علیاری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان

نویسنده:

مصطفی قلیزاده علیاری

ناشر چاپی:

مصطفی قلیزاده علیاری

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵ فهرست
۶ سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان
۶ مشخصات کتاب
۶ سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان
۱۰ درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان

مشخصات کتاب

نویسنده: مصطفی قلیزاده علیاری

ناشر: مصطفی قلیزاده علیاری

سیر ادبیات عاشورا در آذربایجان

مرثیه سرایی و تعزیه خوانی در تاریخ آذربایجان از قدمتی بسیار برخوردار است. ترکان در قدیم، ماتم را «یوغ» و سوگ سرود را «آغی» می‌گفتند. آنان حتی علاوه بر مرثیه سرایی در سوگ عزیزان از دست رفته خود، گاه در رثای برخی از حیوانات اهلی نجیب و وفادار چون اسب نیز، قطعاتی سوزناک و مرثیه گونه می‌سروده‌اند. این مرثی‌ها اغلب در قالب «مانی» (بایاتی و دو بیتی آذری در هفت هجا) سروده می‌شد. در بین قبایل بسیار دیرینه‌ی ترک، نوع دیگری از مرثیه بود که به آن «ساغور» می‌گفتند و آن را در ماتم جوانمردان، پهلوانان، سخاوتمندان، پیران قبایل و... به همراه ناله‌ی «قوپوز» (ساز) با آهنگهای غم‌انگیزی می‌خواندند. از دوره صفویه در آذربایجان و برخی مناطق شیعه نشین همچون عراق که ترکهای شیعی مذهب در آنها ساکن بودند - مرثیه سرایی و تعزیه خوانی به زبان ترکی، به مرثی و مصایب اهل بیت عصمت و طهارت - علیهم‌السلام - منحصر شد و توجه شاعران و نوحه سرایان شیعه، بیش از هر چیزی، به حادثه خونین و جانگداز از کربلا - و شهادت مظلومانه سالار شهیدان، امام حسین - علیه‌السلام - و یارانش معطوف گشت. از آن پس، توجه به مرثیه سرایی در تاریخ ادبیات آذربایجان به مراتب بیش از دیگر انواع شعر بوده است. حماسه حسینی قسمت اعظم ادبیات کلاسیک - نظم و نثر - آذری را به خود اختصاص داده است. شاعران دلسوخته اهل بیت پیامبر «ص» در گستره عظیم زبان آذری - ایران، عراق، آذربایجان، قفقاز، ترکیه و... - در ماتم عظمای سیدالشهدا اشعاری جانسوز سروده، دیوانها پرداخته‌اند و حماسه‌ها ساخته‌اند!... صدها دفتر و دیوان عاشورایی که امروز از انبوه این شاعران آل عبا در دست داریم شاهد این مدعاست. ما در این نوشتار به طریق اجمال، به بیان سیر تاریخی ادبیات عاشورایی و نوحه سرایی در زبان آذری می‌پردازیم و اذعان می‌کنیم که تبیین و تشریح کامل این موضوع از زوایای گوناگون - تاریخی، اعتقادی، سیاسی، اجتماعی، هنری و... - مجال بیشتری می‌طلبد. ملا - محمد فضولی بغدادی، بزرگترین شاعر عارف ترک زبان (متوفی به سال ۹۹۷ ه. ق و مدفون در کربلا) در تاریخ آذربایجان، نخستین شاعر شیعی است که در مدح و رثای چهارده معصوم «ع» مرثی و مدایح ماندگار و پرسوز و گداز بسیار سروده است. او علاوه بر اشعار زیادی که در قالبهای مختلف شعری در این مورد سروده، کتاب معروف خود «حدیقه السعداء» را به نظم و نثر مسجع ترکی آذری در ده باب تألیف کرد که بخش اعظم آن، به واقعه کربلا اختصاص یافته است. فضولی در مقدمه این کتاب، در بیان سبب تألیف آن می‌نویسد: «... در ایام محرم و عزاداری، شیعیان ترک زبان در کربلا جمع می‌شوند به عزاداری می‌پردازند. آنان به اشعار و مرثی‌های عربی و فارسی گوش می‌کنند و می‌گویند، اما معانی و مفاهیم آنها را خوب در نمی‌یابند. من تصمیم گرفتم که کتابی را به نظم و نثر ترکی در مصایب حضرت سیدالشهدا بنویسم تا آنان نیز این کتاب را در این ایام و مراسم بخوانند و عزاداری نمایند.» این کتاب یکی از مهمترین گنجینه‌های ادبی و مذهبی شیعی به زبان ترکی است که بارها در ایران و آذربایجان به چاپ رسیده است و هنوز هیچ کتابی را در سرتاسر قلمرو زبان ترکی، یارای برابری با آن نیست. فضولی در دیوان ترکی خود نیز اشعاری در نثر و رثای اهل بیت «ع» سروده است، بویژه ترکیب بندی بسیار زیبا و آکنده از اندوه و حماسه و خیال و هنر و حسرت، در خصوص حلول ماه غم‌انگیز محرم و آغاز سوگواری حسینی دارد که کم نظیر است. چند بیت از آن ترکیب بند را همراه با ترجمه‌اش می‌آوریم: تدبیر قتل آل عبا قیلدین ای فلک! فکر غلط، خیال خطا قیلدین ای

فلک! برق سحاب حادثه دن تیغیر چکیب بیر بیر حواله‌ی شهدا قیلدین ای فلک! بیر رحم قیلما دین جگری قان اولانلارا غربتده روزگاری پریشان اولانلارا!- ای فلک! در قتل آل عبا، چه تدبیر باطلی کردی! چه اندیشه‌ی غلط و خیال خطایی کردی! از برق سحاب حادثه‌ها، خنجر آختی و بر یک یک شهدا نواختی... ای فلک! هیچ رحمی بر دل‌های خونین روا نداشتی دل‌های کسانی که در دیار غربت، پریشان روزگار بودند! ای درد پرور الم کربلا حسین! وی کربلا بلالرینه مبتلا حسین! غم پاره پاره با غرینی یا ندیر دی داغ ایله ای لاله‌ی حدیقه‌ی آل عبا حسین! یاخدی و جودینی غم ظلمت‌سرای دهر ای شمع بزم بارگه کبریا، حسین!- ای حسین! ای پرورده‌ی درد و رنج کربلا که به بلاهای «کربلا» مبتلا شدی! تیر اندوه داغدار، دلت را پاره پاره کرد ای لاله‌ی خونین جگر بوستان آل عبا، حسین! غم‌های این خانه‌ی تاریک دهر، وجودت را به آتش کشید ای شمع بزم بارگه کبریا، حسین! ملا محمد فضولی شاعر شوریده آل رسول «ص» در اشعار فارسی خود نیز عاشقانه از کربلا می‌گوید: چون خاک کربلاست، «فضولی» مقام من نظم به هر کجا که رسد، حرمتش رواستز نیست، سیم نیست، گهر نیست، لعل نیست خاک است شعر بنده، ولی خاک کربلاست! فضولی طلیعه‌دار ادبیات عاشورایی در تاریخ آذربایجان بود. از آن پس با ترویج مذهب شیعه در ایران آگاهی بیشتر شیعیان از مصایب اهل بیت «ع» شاعران آذربایجان با الهام از واقعه جانگداز کربلا، به سرودن اشعاری در قالب‌های گوناگون پرداختند و یاد و خاطره خونین شهدای لاله پیکر دشت نینوا را در دل‌ها زنده کردند. نظام الدین محمد توفار قانلی (متوفای ۱۱۷۰ ه.ق) اشعار جانسوزی در رثای امام حسین (ع) و یارانش دارد و فرهنگ عاشورایی شهادت و فداکاری در راه دین خدا و مبارزه با دشمنان حق را جانمایه اشعار کربلایی خود قرار داده است. سید فتاح مراغه‌ای، متخلص به «اشراق» از شاعران قرن دوازدهم هجری، به دو زبان فارسی و ترکی در ماتم شهدای کربلا- مرثیه‌ای زیبایی سروده است. کتاب «ریاض الفتوح» او شامل مثنویهای فارسی در همین موضوع است. حاج خداوردی خویی، متخلص به «تائب» (متوفای ۱۲۰۱ ه.ق) از شاعران توانای مرثیه است و در ماتم سالار شهیدان امام حسین (ع) و یارانش سوگ سروده‌های ارزشمندی به دو زبان ترکی و فارسی دارد. آخوند ملاحسین مراغه‌ای، معروف به «دخیل» یکی از مشهورترین و بزرگ‌ترین شاعران نوحه سرای آذربایجان در قرن سیزدهم هجری است. کلیات وی در هفت مجلد به نظم و نثر ترکی در مدایح و مصایب آل علی «ع» بسیار مشهور است. دخیل در قالب‌های متنوع نظم، نگاهی شاعرانه و عاطفی به واقعه‌ی طف بویژه در تصویر و توصیف میدان کربلا دارد و با مهارت و ظرافتی شایسته و بااستمداد از تخیل سیال و قوی خود، به شرح جزئیات حادثه عاشورا پرداخته است. از اشعار کربلایی آخوند، در اجرای مراسم عاشورا، شبیه خوانیها و شبیه گردانیها و سینه زنیها بسیار استفاده می‌شود و هنوز هو مردم مسلمان و شیعی آذربایجان با عشق و علاقه خاصی اشعار عاشورایی دخیل را می‌خوانند و گریه می‌کنند و به احیای شعایر حسینی می‌پردازند. دخیل در شعری با محتوای مفاخره و حماسه و به زبان رجز، از قول حضرت علی اکبر «ع» خطاب به لشکر یزید بد اختر چنین می‌گوید: سیزده اگر یزید بد اختر نشانی وار گوندن ایشیق‌دی بیزده پیمبر نشانی وار اولماز حریف کیمسه منه، منده بی‌خلاف عباس نامدار دلاور نشانی وار!...- اگر در شما - ای لشکر کفر! - نشانی از پیامبر رحمت (ص) است! کسی از شما را یاری برابری با من نیست، زیرا من نشانی از شجاعت عموم عباس نامدار و دلاور دارم! دخیل، ضمن پرداختن به جزئیات نمایشی که اغلب زبان حال و زاینده خیال شاعرانه اوست، سعی می‌کند فضایل، عظمت‌های روحی، شجاعت، جوانمردی، اخلاص، پاکی و توکل شهدای کربلا را نشان دهد و در مقابل آن رذالت ترس، ناجوانمردی زشت کرداری بدگوهری، قساوت قلب و خبث سیرت یزیدیان می‌پردازد. از این جهت اشعار او بسیار پر بار و حایز اهمیت است و بارها در تبریز و تهران چاپ شده است. میرزا محمد تقی قمری دربندی (متولد ۱۲۳۵ ه.ق) یکی دیگر از مشاهیر عرصه ادبیات عاشورایی آذربایجان است. کلیات اشعارش تحت عنوان کنزالمصائب - که تماما در مدح و منقب و مرثیه اهل بیت «ع» است - دهها بار در تبریز و دیگر بلاد شیعه نشین به چاپ رسیده است. این سه بیت از یکی از قصاید کربلایی اوست: ماه محرم اولدو گنه گویلر آغلادی دوشدو جهان غلغله عالمر آغلادی اولاد حیدرین چکن آه و فغانینه کرب و بلاده مؤمن و هم کافر آغلادیشاما طرف اولاندا روان کاروان غم یئر

بانو ناتوان، دختر مهدیقلی خان از شاعرهای بلند آوازه آذربایجان در سال ۱۲۵۳ ه.ق (۱۸۳۷ م) در شهر «شوشا» - از شهرهای جمهوری آذربایجان - به دنیا آمد. او به دو زبان فارسی و ترکی شعر می‌سرود. خورشید بانو، زندگی غم‌انگیز و توأم با ناکامی داشت، از این جهت سایه‌ی حزنی در اشعارش دیده می‌شود. مرثیه‌ها و سوگ سرودهای وی در ماتم امام حسین (ع) و شهدای کربلا، از مشهورترین اشعار عاشورایی تاریخ ادبیات آذربایجان است. این بیت مطلع یکی از اشعار سینه زنی اوست: سؤیله حسینیه ای صبا، کرب و بلایه گلکه سین گلکه دوشر بو دشتیده درد و بلایه، گلکه سین! - ای باد صبا، به حسین (ع) بگو: به کربلا نیاید، اگر بیاید، در اثر ظلم و جور، به درد و بلا. در این دشت گرفتار می‌شود. عباسقلی باکیخانوف قدسی، شاعر، عالم، نویسنده و دانشمند شیعی قرن سیزدهم هجری، که آثارش را به زبانهای ترکی، فارسی و عربی می‌نوشت. «مرآت الجمال» دیوان اشعار فارسی اوست و کتاب «گلستان ارم» را در زمینه دستور زبان فارسی نوشته است. کتاب «ریاض القدس» او به نظم و نثر مسجع و ادبی ترکی، یکی از کتب مقتل است که به واقعه کربلا اختصاص دارد. سید عظیم شیروانی، از دیگر شاعران بزرگ غزل و طنز آذربایجان و بنیانگذار مدرسه به سبک جدید در شهر «شاماخی» جمهوری آذربایجان است و در سال ۱۳۰۴ ه.ق (۱۸۸۸ میلادی)، در همان شهر وفات یافت. او در خانواده‌ای روحانی و عالم پرورش یافته و بزرگ شده بود و با علوم و معارف دینی و ادبیات فارسی و عربی به خوبی آشنایی داشت. مرثی و نوحه‌های سید در ماتم جدش، بسیار زیبا و جانسوز است. با شعر خویش به پاسداری از حرمت خون جدشان امام حسین (ع) و یارانش برخاسته بودند: یکی سید حیدر حلی در عراق و به زبان عربی و دیگری سید عظیم شیروانی در آذربایجان و به زبان ترکی. سید حیدر حلی حدود یک سال بعد از وفات سید عظیم شیروانی از دنیا رفت (۱۳۰۶ ه.ق) میرزا اکبر طاهر زاده صابر (۱۳۲۹ - ۱۲۷۸ ه.ق / ۱۹۱۱ - ۱۸۶۲ م) شاگرد سید عظیم شیروانی و بزرگ‌ترین شاعر اجتماعی و طنزپرداز آذربایجان در دوره مشروطه و صاحب کتاب «هوپ هوپ نامه» و صاحب سبک در شعر اجتماعی و انقلابی. در چاپهای نخستین هوپ هوپ نامه بود، ولی بعدها در چاپهای باکو، اشعار عاشورایی وی از دیوانش برداشته‌اند. ملا محمد نخجوانی، شاعر، نویسنده و از علمای بزرگ شیعه در قرن چهاردهم هجری است. او فقه و اصول و دیگر معارف را در حوزه علمیه نجف اشرف در محضر فاضل شرایبانی، میرزا حبیب الله رشتی، فاضل ایروانی و... آموخت و بعد از وفات فاضل شرایبانی، مرجع تقلید شیعیان نخجوان و آذربایجان شد. او در سال ۱۳۳۴ ه.ق در شصت و شش سالگی در کربلا وفات کرد و در نجف به خاک سپرده شد. ملای نخجوانی آثار علمی متعددی در زمینه‌های فقه و اصول و حدیث و... دارد، اما معروف‌ترین اثرش، کتاب «سحاب الدموع» است که در آن به رحلت پیشوایان معصوم - علیهم‌السلام - و واقعه کربلا پرداخته و به نظم و نثر ادبی و عالمانه ترکی نوشته است. این کتاب در سه مجلد بارها در تبریز و تهران به چاپ رسیده است. از دیگر شاعران معروف مرثیه‌سرا و عاشورایی آذربایجان می‌توان به اینان اشاره کرد: مرحوم عباسقلی یحیوی تاج الشعرا اردبیلی، مرحوم حاج قدیر انور، منم، مرحوم صافی، حافظی تبریزی، مرحوم ذهنی زاده، مرحوم استاد سید رضا حسینی، مرحوم شهاب، ذاکر مراغه‌ای، عابد تبریزی، نجمی تبریزی، میرزا حسین کریمی و مرحوم استاد سید محمد حسین شهریار. به خاطر پرهیز از اطناب، از ذکر نام آثار دیگر شاعران مرثیه گوی زبان آذری خودداری می‌کنیم. تذکر این نکته را بر خود لازم می‌دانم که شاعران نوحه و تعزیه و عاشورایی، دهها برابر آن است که در این نوشتار اجمالا به معرفی یا ذکر نامشان پرداختیم. در پایان، بی‌مناسبت نیست که مقاله را با دو بیت از اشعاری که مردم مسلمانان سراسر آذربایجان در روز عاشورا تا هنگام ظهر، ترجیع‌وار زمزمه می‌کنند و به عزاداری می‌پردازند، ختم کنم: آخ‌دین عالمده ندن کوه و بیابانه فرات اولما دین قسمت حسینیه دونه سن قانه فرات! - ای فرات! چرا به کوه و بیابانهای عالم جاری شدی، اما قسمت امام حسین نشدی؟! ای کاش خون گردی ای فرات! نئجه قان آغلاماسین داش بوگون کسلیب یئتمیش ایکی باش بوگون! - چرا سنگ به گریه نیاید امروز؟! در چنین روزی که هفتاد و دو سر بریده شده است! وال‌السلام علی‌الحسین و علی‌الولاده و اصحابه و انصاره و رحمة الله و برکاته.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار- ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

